

ارزیابی آموزش مؤلفه‌های حقوق بشر در برنامه درسی ایران

عباس شکاری^۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۰۸

استادیار گروه علوم تربیتی دانشکده علوم انسانی دانشگاه کاشان تاریخ تأیید: ۹۳/۱۲/۲۷

چکیده

تحقیق حاضر در زمینه یکی از اساسی‌ترین مباحث در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی و برنامه درسی تحت عنوان آموزش حقوق بشر انجام شده است. هدف اصلی این تحقیق را دو مسئله تشکیل داده است که عبارتند از: شناسایی مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر و میزان توجه به مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر در برنامه‌های درسی مدارس متوسطه در نظام آموزشی ایران. در این تحقیق در زمینه مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر سه حیطه اساسی دانش، توانش و نگرش حقوق بشر مد نظر قرار گرفته است و میزان توجه به این مؤلفه‌ها در سه حیطه طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی بررسی شده است. سوالات این تحقیق پیرامون نظرات معلمان، دانش‌آموزان و کارشناسان سازماندهی شده و روش تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی پیمایشی بوده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه محقق ساخته با آلفا کرباخ ۸۸٪ می‌باشد. جامعه تحقیق مشتمل بر ۴۲۰ نفر از دبیران رشته علوم انسانی دوره متوسطه شهر کاشان در سال ۱۳۸۸-۱۳۸۹ می‌باشند که با استفاده از جدول تعیین حجم نمونه و فرمول کوکران تعداد دویست نفر از دبیران رشته علوم انسانی با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و تعداد ۲۷ نفر از متخصصان تعلیم و تربیت با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به عنوان آزمودنی انتخاب شده‌اند و نیز با استفاده از روش نمونه‌گیری تمام شماری^۲ تعداد پانزده نفر از کارشناسان برنامه درسی دوره متوسطه در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف سازمان پژوهش در برنامه‌ریزی آموزشی به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی (از جدول توزیع فراوانی، نمودار، میانگین و ...) و T و F در سطح آمار استنباطی (آزمون و تحلیل واریانس یکراهه) استفاده شده است. نتایج نشان داد که دانش‌آموزان، معلمان و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی با آموزش مفاهیم مطروحه حقوق بشر در حیطه‌های دانش، توانش و نگرش موافقت کردند. کارشناسان برنامه درسی میزان توجه به مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر را در حیطه طراحی برنامه درسی بسیار و نسبتاً کم ارزیابی کرده‌اند. بین نظرات دانش‌آموزان، معلمان و کارشناسان در خصوص آموزش صلح تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

واژگان کلیدی: آموزش حقوق بشر، طراحی برنامه درسی، دانش، توانش و نگرش کارشناسان، ارزیابی آموزشی

1. Email: shekarey@kashanu.ac.ir

2. census

مقدمه

از سال ۱۹۴۵ (زمان تأسیس سازمان ملل متحد) ترویج و حمایت از حقوق بشر یکی از مهم‌ترین نگرانی‌ها و زمینه‌های اصلی کار سازمان ملل متحد بوده است. بر همین اساس است که سازمان ملل متحد آموزش حقوق بشر را یکی از حقوق اساسی بشر دانسته است و آن را وسیله مهمی در جهت ترویج حقوق بشر می‌داند. هدف از آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی، تعلیم مهارت‌ها، ارائه اطلاعات علمی و شکل دادن به رفتارهایی است که باعث پیشبرد فرهنگ حقوق بشر می‌شود. در کنفرانس سازمان ملل (۱۹۳۳) در وین، تعلیم و آگاهی دادن در این زمینه برای تقویت تفاهم مشترک، بردباری و صلح بین‌المللی جوامع ضروری دانسته شده است.^۱ با توجه به اهمیت آموزش در رعایت حقوق بشر، سازمان ملل متحد سال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ را دهه آموزش حقوق بشر اعلام کرده تا از این طریق موجب افزایش آگاهی جهانی از حقوق بشر و تقویت فرهنگ جهانی حقوق بشر گردد.^۲ سپس سازمان ملل در جهت یاری رساندن به این امر برنامه اقدام دهه آموزش حقوق بشر را تصویب نمود. آنچه مسلم است این است که به منظور تحقق یافتن حق آموزش حقوق بشر علاوه بر تصویب اسناد و همکاری سازمان‌های مختلف نیازمند تدوین برنامه‌ها و راه‌کارهایی و همچنین روش‌هایی هستیم که در قالب آن روش‌ها بتوان آموزش حقوق بشر را ارائه نمود.

جریان آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی به مانند هر فرآیند آموزشی دارای عناصر و اجزایی می‌باشد که آگاهی و توجه نسبت به این عناصر می‌تواند به اجرای مؤثرتر آموزش حقوق بشر کمک کند. همچنین گروه‌های سنی مختلف و اقشار متفاوت جامعه دارای ویژگی‌های گوناگونی هستند که این خصوصیت‌ها باید مورد توجه قرار گیرند. توجه به بافت فرهنگی، سیاسی و نیازهای زندگی واقعی فراگیران دارای اهمیت اساسی است، زیرا آموزشی مؤثر و موفق است که با نیازهای زندگی واقعی افراد منطبق بوده و منجر به توانمند ساختن افراد گردد. آموزش حقوق بشر باید قابلیت تغییر و تحول در زندگی افراد را داشته باشد به همین منظور توصیه می‌شود از روش‌های تحلیل موقعیت‌ها از نگاه حقوق بشری و راهبردی کردن واکنش‌های مناسب نسبت به بی‌عدالتی و ... استفاده شود. با توجه به مراتب فوق و نقش ویژه آموزش حقوق بشر تأمل مجدد در برنامه درسی در سطح مدارس بیش از پیش هویدا می‌شود.

1. vinna decharration in human right of action – una/conf. 15/23(19july1993)-para73.

2. United nations decade for human rights education – general assembly-a/ res/49/184/ december 23-1994

البته آموزش به تنهایی راهگشا نمی‌باشد و تنها می‌تواند نقش اساسی در تحول فهم جامعه جهانی داشته باشند، ولی با این وجود یک محتوای آموزشی مناسب می‌تواند طوری طراحی شود که دستیابی به یک زندگی متعادل و سازگار با حقوق بشر را مهیا سازد و نسبت به چالش‌هایی که توسط جهانی شدن و فن‌آوری جدید و پدیده‌های مرتبط به آن‌ها ایجاد شده است حساس باشد. بنابراین در این تحقیق تلاش شده است تا آموزش حقوق بشر در سه حیطه دانش، نگرش و توانش از منظر معلمان و کارشناسان بررسی گردد، تا نتایج به دست آمده راهگشای برنامه‌ریزان درسی در مراتب بعدی قرار گیرد.

۱- اهداف تحقیق

۱-۱- اهداف اصلی

- الف- بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی با تأکید بر برنامه درسی دوره متوسطه؛
- ب- ارائه پیشنهاداتی برای بهبود وضعیت برنامه درسی دوره متوسطه در زمینه آموزش حقوق بشر.

۲- اهداف فرعی

- الف - شناسایی مفاهیم آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی دوره متوسطه؛
- ب - بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در مرحله طراحی برنامه درسی تربیت سیاسی؛
- ج - بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در مرحله اجرا برنامه درسی تربیت سیاسی؛
- د - بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در مرحله ارزشیابی برنامه درسی تربیت سیاسی.

۳- مفاهیم و اصطلاحات اساسی

۳-۱- حقوق بشر^۱

با توجه به نظریه‌ها و مکتب‌های مختلف و متنوع درباره مفاهیم حق، انسان، خاستگاه حقوق، دولت و مانند این‌ها ارائه تعریفی جامع و مورد اتفاق از حقوق بشر بسیار دشوار است.

---

1. human rights

شاید این تعریف تا اندازه‌ای در برگیرنده تمامی موارد فوق می‌باشد: حقوق بشر یعنی امتیازاتی معین برای نوع انسان، از آن جهت که انسان است (ناصری، ۱۳۸۶: ۲).

حقوق بشر آن حقوقی است که به همه احاد جامعه - زن یا مرد، دختر یا پسر، کوچک یا بزرگ - تعلق دارد. حقوق بشر در عصر جدید، تجسم معیارهای بنیادینی است که بدون آن حقوق، مردم نمی‌توانند شأن انسانی خود را محقق سازند. آن حقوقی که صرف‌نظر از تعلق انسان‌ها به دین، نژاد، زبان، ملیت تنها به دلیل انسان بودنشان به آن‌ها تعلق می‌گیرد حقوق بشر می‌نامند (عبادیان، ۱۳۸۰: ۴۵)؛ از این رو حقوق بشر عام و جهان‌شمول است و نمی‌توان با تمسک به نسبییت فرهنگی آن را محدود کرد. هیچ فردی مجبور نیست حقوق بشر را کسب کند یا استحقاق آن را داشته باشد، بلکه به صرف انسان بودن، همه انسان‌ها دارای آن حقوق می‌باشند. حقوق بشر یک مجموعه به هم پیوسته و غیرقابل انفکاک است، هیچ حقی را نمی‌توان به این دلیل که کسی می‌گوید «کم اهمیت» یا «غیرضروری» است از فردی گرفت. به عبارت دیگر عناصر حقوق بشر یک کل منسجم و به هم پیوسته است، تمامی عناصر حقوق بشر بخشی از اجزای یک منظومه هستند و نمی‌توان آن‌ها را از هم جدا کرد. حقوق بشر را هیچ مقامی به فرد یا گروهی اعطاء نمی‌کند، حقوق بشر ذاتی و جزو ویژگی‌های شخصیت انسانی تلقی می‌شود. حقوق بشر هم انتزاعی و هم عملی است. حقوق بشر الهام‌بخش یک دنیای دموکراتیک، عادلانه و صلح‌آمیز است و حداقل معیارها را برای نحوه رفتار افراد و نهادها با مردم و گروه‌های اجتماعی - سیاسی وضع می‌کند.

۴- آموزش حقوق بشر^۱

۴-۱- مفهوم و اهداف آموزش حقوق بشر

واژه انگلیسی Education (تعلیم و تربیت / آموزش و پرورش) در اصل به معنای رهبری کردن یا به بار رسانی است. اگر نتایج ذهنی جریان آموزش و پرورش را در نظر بگیریم، می‌توانیم بگوییم آموزش و پرورش جریانی است که ذهن انسان را شکل و نظام می‌بخشد و آن را موافق موازین اجتماعی در می‌آورد (دویی، ۱۳۳۹: ۱۴). در این راستا کوروش بزرگ و کوچک در منشور جهانی‌اش سخن از تربیت به معنای «پایدیا» یونانی می‌کند که اصولاً نظام آموزشی - فلسفی را بیان می‌کند که با ادب و آموزش سر و کار دارد. یونسکو آموزش و پرورش را چنین تعریف می‌کند:

---

1. human rights education

آموزش و پرورش عبارت است از تمام کنش‌ها و اثرات و راه‌ها و روش‌هایی که برای رشد و تکامل توانایی‌های مغزی، معرفتی و همچنین مهارت‌ها، نگرش‌ها و رفتار انسان به کار می‌روند، البته به طریقی که شخص انسان را تا ممکن‌ترین حد آن تعالی بخشد و یکی از ارزش‌های مثبت جامعه‌ای که در آن زیست می‌کند باشد. در وجه محدودتر، اصلاح آموزش و پرورش یا تعلیم و تربیت، به عنوان وسیله‌ای استفاده می‌شود که متوجه هر نوع فعالیت‌هایی باشد که هدفشان انتقال معارف نظری و عملی، به ویژه توسط وسایل منظم است (صفوی، ۱۳۷۴: ۱۱).

بنابراین هر پدیده و امکاناتی که بتوانند به ترویج رعایت حقوق بشر و ارزش‌های انسانی توجه کند حتی اگر با چنین عنوانی شناخته نشود، آموزش حقوق بشر محسوب می‌شود. در مقدمه اعلامیه جهانی حقوق بشر آمده است که هر فرد، نهاد و سازمان در جامعه باید با تعلیم و تعلم برای ارتقاء و احترام به حقوق و آزادی‌های بشر تلاش کند (ساعد، ۱۳۸۳: ۲۰). در دهه ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ تلاش‌هایی که برای تعریف آموزش حقوق بشر صورت گرفت به فراگیری شناختی نوجوانان و جوانان در فضای مدارس رسمی تأکید داشتند و نسبت به آموزش بزرگسالانی که مدرسه را به پایان رسانده بودند و یا هرگز فرصت حضور یافتن در مدرسه را نداشتند، توجهی نمی‌شد. اما رشد فعالیت‌های حقوق بشری در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ با خود رشد شناسایی توان بالقوه قالب حقوق بشر برای تغییر اجتماعی و اهمیت آگاهی‌های حقوق بشری برای همه بخش‌های جامعه را به ارمغان آورد (2: flowers, 2004). سازمان عفو بین‌الملل، آموزش حقوق بشر را به عنوان برنامه‌ای که به منظور فراهم کردن دانش و درک در مورد حقوق بشر و تلاشی برای معرفی ارزش‌های حقوق بشری در برنامه‌ها و آموزش رسمی و غیررسمی است تعریف می‌کند؛ و نیز می‌توان گفت، آموزش حقوق بشر، مجموعه‌ای از آموزش‌ها در جهات زیر است:

الف- ایجاد آگاهی در خصوص ارزش‌های مربوط به حقوق بشر؛

ب- تقویت و رعایت حقوق بشر از طریق آموزش و پرورش؛

ج- آشنایی با سازوکارهای تضمینی جهت برخورد و مقابله با موارد نقض حقوق بشر و التزام و اجبار به رعایت آن (امیر ارجمند، ۱۳۸۶: ۱۶۶). بنابراین نمی‌توان آموزش حقوق بشر را به معرفی ساده محتوای حقوق بشر در یک برنامه سنگین درسی تنزل داد. بلکه می‌باید مجموعه وسیعی از فرآیندهای یادگیری و فعالیت‌هایی را شامل شود که فراگیران را قادر سازد که به صورت انفرادی یا جمعی شخصیت خود را در اجتماع پرورش دهند.

آموزش حقوق بشر شامل یادگیری و تمرین حقوق بشر است. به این معنا که حقوق بشر در تمام سطوح نظام آموزشی اجرا می‌شود و از طریق انتقال محتوا و نیز تجربه کردن، آموزش داده می‌شود (یونسکو و آموزش حقوق بشر، ۲۰۰۳: ۵). به طور کلی آموزش حقوق بشر ناظر به سه حوزه اصلی است:

۱- آموزش‌هایی که سطح دانش مخاطبان را در خصوص حقوق بشر ارتقاء می‌دهند. برای مثال، آموزش‌هایی که معرف اسناد حقوق بشر، تحولات تاریخی مربوط به حقوق بشر و ... می‌پردازند (حیطه شناختی).^۱

۲- آموزش‌هایی که شناسایی و معرفی ایستارها و نگرش‌های حقوق بشری یا مغایر با حقوق بشر را هدف قرار داده‌اند، از جمله توجه به شأن و کرامت انسان، برابری انسان‌ها و ... که می‌تواند افراد را به مشارکت فعال در جامعه آماده سازد (حیطه عاطفی).^۲

۳- آموزش‌هایی که مهارت‌های حقوق بشری مخاطبان را افزایش می‌دهد و آن‌ها را در احقاق حقوق خویش و بازداشتن از نقض حقوقشان توانا می‌سازد، از جمله، مهارت‌های مربوط به حل مسئله و تحلیل موقعیت‌ها از نگاه حقوق بشری و راهبردی کردن واکنش‌های مناسب نسبت به بی‌عدالتی و ... (حیطه روانی و حرکتی).^۳

آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی مسئله مهمی را طرح می‌کند که عبارت است از پیوند بین شناخت و عمل یعنی از شناخت به عمل رسیدن. آشنایی با حقوق بشر در صورتی که منتج به ترویج و حمایت از آن نگردد هیچ فایده‌ای ندارد. علاوه بر حیطه‌های ذکر شده، آموزش حقوق بشر زمینه‌های مضاعف دیگری را نیز دنبال می‌کند که عبارت است از، ساختن شهروند مسئول و فعال در یک جامعه مدنی دموکراتیک پویا و شاداب؛ چرا که شهروندان باید قادر به تفکر نقادانه باشند، انتخاب‌های اخلاقی انجام دهند، در مورد مسائل مهم و حیاتی موضع اصولی اتخاذ کنند و ابتکاراتی برای اقدام‌های مدنی خلق و ابداع کنند (رزاقی، ۱۳۸۶: ۶). مشارکت در فرآیند دموکراتیک‌سازی و تحکیم دموکراسی به معنای درک و تعهد آگاهانه نسبت به ارزش‌های بنیادین حقوق بشر و دموکراسی هم هست. شهروند فعال بودن همچنین به معنای مشارکت در فرآیند دموکراتیک، دارای انگیزه برگرفته از حس مسئولیت شخصی برای پیشبرد و حفاظت حقوق همگان است. اما برای مشارکت، شهروندان باید ابتدا از

---

1. cognitive domain
2. affective domain
3. psychomotor domain

حقوق بنیادی خود آگاه و مطلع باشند و همچنین یادگیری برای کنش‌گرایی آگاهانه نیز ضروری است. تنها افراد و گروه‌هایی برای حفظ و دفاع از حقوق بشر تلاش خواهند کرد که آن‌ها را بفهمند و درک کنند.

۴-۲- اهداف و ضرورت آموزش حقوق بشر

در زمینه اهداف و ضرورت آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی باید گفت: دلیل وجودی هر سیستم آموزشی تحقق بخشیدن به هدف‌های آن نظام است (شعبانی، ۱۳۷۹: ۱۳۶)؛ و اسناد بین‌المللی حقوق بشر نیز اهداف امیدبخشی را برای آموزش حقوق بشر مقرر می‌کند، برای مثال کنفرانس آموزش حقوق بشر وین (۱۹۸۷) اهداف آموزش حقوق بشر را چنین اعلام می‌کند: تشویق برخوردهای مبتنی بر دگرپذیری، احترام و همبستگی، به دست آوردن شناخت و اطلاعات در مورد حقوق بشر و آگاه ساختن افراد از راه‌ها و وسایلی که به یاری آن‌ها حقوق بشر را می‌توان به واقعیت اجتماعی و سیاسی بدل کرد. رعایت حقوق بنیادین شرط ضروری دموکراسی، هماهنگی و صلح اجتماعی است. با وجود این، برای ترویج و تقویت رعایت حقوق بشر، لازم است این حقوق را به شهروندان خود بشناسانیم تا در اجتماع به گونه‌ای رفتار کنند که حقوق بشر رعایت شود و به علاوه مدافع حقوق بشر نیز باشند. هدف از این آموزش آماده کردن از افراد جامعه برای رفتاری مناسب جهت رعایت حقوق بشر است (امیر ارجمند، ۱۳۸۶: ۲). همچنین قطعنامه ۴۹/۱۸۴ مجمع عمومی در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی، هدف از آموزش و پرورش را رسیدن به هدف‌های زیر می‌داند:

الف - تقویت رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی؛

ب - شکوفایی همه جانبه شخصیت انسان‌ها و مفهوم حیثیت و کرامت شخصی آنان؛

ج - بهره‌مندی تمامی افراد جامعه از وسایل ضروری برای مشارکت حقیقی در جامعه‌ای آزاد؛

د - پیشبرد و گسترش فعالیت‌های ملل متحد در راه حفظ صلح.

بعضی از مربیان و صاحب‌نظران بر اهداف شناختی آموزش حقوق بشر تأکید بیشتری دارند و برخی دیگر بر ادغام و همبستگی فراگیری‌های شناختی و عاطفی اصرار بیشتری دارند. اما آنچه که مسلم است این می‌باشد که هدف نهایی از آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی توانمند ساختن افراد است و توانمندسازی فرآیندی است که کنترل و تسلط مردم و یا اجتماعات را بر زندگی و تصمیمات مؤثر بر زندگی خودشان را افزایش می‌دهد (Nancy flowers, 2002: 5).

۵- اجزای سازنده آموزش حقوق بشر

هر تجربه آموزشی از اجزای سازنده‌ای تشکیل شده است که این به صورت ویژه در مورد آموزش حقوق بشر که آموزش و عمل را به هم پیوند می‌دهد صادق است. هنگامی که این اجزای سازنده یک فرآیند یادگیری با هم مورد استفاده قرار گیرند، کمک بسیار مهمی در جهت مؤثرتر ساختن آموزش‌ها می‌کنند. هنگامی که افراد دانش، مهارت، تعهد و تجربه را با هم کسب کنند و یادگیری مشتمل بر دانش، عمل و تفکر باشد، در این هنگام فرآیند آموزشی به درستی انجام می‌گیرد.

دو نکته در مورد عناصر سازنده آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی وجود دارد: اول آنکه، این عناصر وسیله هستند و مانند هر وسیله دیگر معلمان و آموزگاران باید از آن‌ها در جهت نیل به اهداف به صورت معقول و منطقی استفاده نمایند. دوم اینکه، این اجزای سازنده به صورت متوالی و مستقل از یکدیگر نیستند (نواب دانشمند، ۱۳۸۶: ۱۳۳)؛ اجزای سازنده آموزش حقوق بشر به شرح ذیل می‌باشند.

۵-۱- تفکر

این بخش به پاسخگویی این سؤال می‌پردازد که فراگیران چه دانش‌ها و اطلاعاتی را باید درک نمایند و چه توانایی‌های جدیدی را باید به دست آورند؟ هدف این جزء سازنده آموزش حقوق بشر ایجاد دانش و فهم در فراگیران است. موارد و جنبه‌های استفاده از این جزء سازنده در آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی:

- الف- توجه به دانش و تجارب فراگیران در زمینه حقوق بشر تربیت سیاسی در بدو آموزش؛
- ب- ایجاد درک مشترک از تاریخچه و مفاهیم اساسی حقوق بشر در حوزه تعلیم سیاسی؛
- ج- اجازه دادن فرصت‌های انتقادی برای تأمل آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی؛
- د- ایجاد توانایی برای تفکر انتقادی، استدلال اخلاقی و تصمیم‌گیری آموزش حقوق بشر.

۵-۲- احساسات

جزء سازنده دوم آموزش حقوق بشر جنبه‌های شخصی و احساسی را مورد توجه قرار می‌دهد. هدف از این جزء تقویت کردن تعهد و مشارکت فراگیران است. این جزء در آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی شامل دو نکته بسیار مهم است:

الف- تمرکز بر ارزش‌ها، عقاید و احساساتی که یک شخص را در جهت عمل به حقوق بشر بر می‌انگیزد؛

ب- در ارتباطات و فرهنگ مشترکی که حاکم است به حقوق بشر عمل بشود (نواب دانشمند، ۱۳۸۶: ۱۳۵). در واقع آموزش‌های حقوق بشر باید بر ارتباطات شرکت‌کنندگان در فراگیری، تأثیر بگذارد و کمک کند که آن‌ها به سوی اهداف مشترکی که نسبت به آن‌ها مسئولیت دارند با یکدیگر همکاری نمایند. این جزء سازنده در اینکه فعالان پس از ترک محیط آموزشی به کار خود ادامه دهند مؤثر است و موجب می‌شود که افراد دیرتر دچار خستگی شوند و شبکه‌های گروهی را توسعه دهند. این جزء قصد دارد به این پرسش پاسخ دهد که چگونه ماهیت تجربه آموزشی به صورت شخصی و هم به گونه گروهی انجام می‌گیرد.

موارد و جنبه‌های استفاده از جزء سازنده احساسات در آموزش حقوق بشر: الف- تشویق فراگیران به خدمتگزاری در راستای حقوق بشر؛ ب- کمک به فراگیران در ارزیابی رعایت حقوق خود و دیگران؛ ج- ایجاد یک شبکه یک پارچه‌ای که در طی اجتماع آموزشی و پس از ترک آن باقی بماند؛ د- ایجاد توانایی‌ها و مهارت‌هایی جهت ائتلاف‌سازی‌ها و تشکیل گروه‌ها و اجتماعات پیگیری‌کننده.

۵-۳- آماده‌سازی^۱

این جزء سازنده در پی پاسخگویی به این سؤال است که چه مهارت‌هایی باید پس از اتمام دوره آموزشی در فراگیران ایجاد شود؟ (نواب دانشمند، ۱۳۸۶: ۱۳۷). آموزش حقوق بشر به شرکت‌کنندگان در کسب مهارت‌های که آنان برای اعمال حقوق خود و دیگران احتیاج دارند کمک می‌کند. مهارت‌های زیادی در آموزش حقوق بشر مهم هستند، مانند چگونگی مداخله، هنگامی که افراد شاهد وقوع نقض حقوق بشر هستند، سازماندهی کردن دیگران و تعلیم دادن دیگران در مورد حقوق بشر، مهارت‌هایی که آموزش داده می‌شوند باید با موقعیت‌ها و نیازهای فراگیران متناسب و مرتبط باشند. موارد و جنبه‌های استفاده از جزء سازنده آماده‌سازی در آموزش حقوق بشر عبارتند از:

الف- تشخیص و شناسایی مهارت‌های مورد نیاز فراگیران؛

ب- آموزش افراد به منظور کسب مهارت‌های بالا بردن توانایی حمایت از خود در زمینه حقوق بشر؛

---

1. equipping

ج- ایجاد مهارت‌هایی در فراگیران برای آموزش حقوق بشر به دیگران؛

د- ایجاد مهارت‌هایی برای حمایت از حقوق بشر و ترویج آن.

۵-۴- عمل کردن

چگونه تجربه آموزشی منجر به بهبود وضعیت حقوق بشر خواهد شد؟ هدف این جزء سازنده، به اجرا در آوردن آموزش‌های حقوق بشر است. قطعاً عمل کردن به آموزش‌ها بخش ضروری از آموزش حقوق بشر است (نواب دانشمند، ۱۳۸۶: ۱۳۹). باید فرصت‌هایی ایجاد شود تا دانش‌آموزان درس‌ها و مهارت‌های آموخته شده را به مرحله اجرا بگذارند و موجب معنادار شدن یادگیری آن‌ها گردد و همچنین آموزش به حقوق بشر را به آموزش برای حقوق بشر تبدیل نمایند.

موارد و جنبه‌های استفاده از جزء سازنده عمل کردن در آموزش حقوق بشر:

الف- اعمال کردن، تمرین و تکرار درس‌های آموخته شده در کارگاه آموزشی مرتبط با

آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی؛

ب- متعهد کردن افراد به شرکت در دوره‌های آموزش حقوق بشر و حمایت، دخالت یا

ایجاد کردن اجتماعات؛

د- الگو ساختن رعایت حقوق بشر و کرامت انسان در خود اجتماع آموزشی.

۶- انواع آموزش حقوق بشر

به طور کلی آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی را می‌توان در دو نظام آموزشی رسمی و غیررسمی ارائه نمود. در نظام رسمی، آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی در مدارس و دانشگاه‌ها انجام می‌شود و در نظام آموزش غیررسمی، آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی به اقشار و گروه‌های مختلف مردم و خارج از مدارس؛ مثلاً از طریق سازمان‌های غیر دولتی، رسانه‌ها و... انجام می‌پذیرد (Meintjens, 1997: 75-76). وارد ساختن اطلاعات حقوق بشر به آموزش رسمی برحسب سطوح آموزشی متغیر است. بیشترین اطلاعات مستقیم حقوق بشر در سطح آموزش عالی یا متوسطه و کمترین آن در سطوح پیش از دبستان، ابتدائی و راهنمایی تحصیلی وجود دارد (سیمندیس، ۱۳۸۳: ۱۸۳/۲). به آموزش‌های حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی در سطوح آموزش رسمی در بسیاری از مناطق جهان به خوبی پرداخته نشده است (سیمندیس، ۱۳۸۳: ۱۸۴/۲).

۷- آموزش حقوق بشر در دوره متوسطه

دوره آموزش متوسطه از دوره‌های مهم، حساس و مؤثر در زندگی فردی و اجتماعی آدمی است. در این دوره قسمت اعظم استعدادها و اختیصاصی جوانان بروز می‌کند، قدرت یادگیری به حد اعلای خود می‌رسد، کنجکاوی جهت معینی می‌یابد و مسائل جدید زندگی نظیر انتخاب شغل، گرایش به مرام و مسلک، ذهن افراد را به خود مشغول می‌کند و فرد به مرحله ادراک ارزش‌های اجتماعی، اقتصادی و معنوی می‌رسد، از این رو این دوره در نظام‌های تعلیم و تربیت کشورهای مختلف جهان اهمیت ویژه‌ای دارد.

در این دوره می‌توان توجه فراگیران را به مسائلی نظیر استعمار، شباهت‌های میان مذاهب، مشکلاتی نظیر آلودگی محیط زیست، سلامتی و آمار مرگ و میر، میراث فرهنگی بشر، سازمان ملل و اهداف آن، صلح و ... جلب نمود. همچنین می‌توان فراگیران را به بحث و بررسی در این امور تشویق نمود. فعالیت‌های گروهی در این دوره برای تقویت حس مشارکت و احساس همدردی و مهم‌تر از آن درک برابری افراد ضروری است (unesco, 2000). در این دوره موضوعات درسی از قبیل آموزش شهروندی، حق برخورداری برابر از امکانات، حق حمایت، حق برخورداری از شرایط کاری عادلانه و مطلوب و حقوق بشر برای همه (جهان‌شمولی و جدایی‌ناپذیری حقوق بشر) می‌توانند هم در قالب دروس عمومی و به اقتضای هر رشته در دروس تخصصی مطرح گردند و هم می‌توانند در قالب درسی مستقل در محدوده دروس عمومی طراحی و به عنوان یک واحد عمومی برای تمامی رشته‌ها تدریس گردند.

۷-۱- روش‌های آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی

انتخاب روش تدریس، یکی از مراحل مهم فرآیند آموزش است و معمولاً معلم پس از انتخاب محتوا باید خط مشی و روش مناسب تدریس خود را انتخاب کند. در واقع، به مجموعه تدابیر منظمی که معلم برای رسیدن به هدف با توجه به شرایط و امکانات، اتخاذ می‌کند روش تدریس می‌گویند (شعبانی، ۱۳۸۵: ۲۴۱). در آموزش دو دیدگاه وجود دارد که یکی آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی را، روی هم چیدن، پر کردن ذهن فراگیران و صرف انتقال محتوا و دانش در مورد حقوق بشر تعریف می‌کند که اصطلاحاً به آن روش «ذخیره‌سازی آموزش و پرورش»^۱ می‌گویند. در اجرای این روش معلم نقش محوری دارد

---

1. banking education

و معلومات را مانند هدیه‌ای به فراگیران انتقال می‌دهد؛ و دیدگاهی دیگر که معتقد است آموزش حقوق بشر علاوه بر انتقال دانش، باید منجر به کسب مهارت‌ها، تغییر در نگرش‌ها و به طور کلی توانمندسازی افراد گردد (Meintjes, 1977: 65-66). در این رویکرد بر آموزش با روش‌های مشارکتی بیشتر تأکید می‌شود. روش‌های تشریح مساعی در یادگیری دربردارنده اقدام جمعی فراگیران در تفکر جدید، فعال و منسجم هستند (جوینس، ویل و شاورز، ۱۳۸۶: ۳۷). این روش دارای ساختاری دموکراتیک است و این ساختار موجب افزایش تعهد فردی می‌شود. این الگو تدریس با کاوشگری و تحلیل انتقادی موقعیت‌ها و مسائل مختلف زندگی می‌تواند موجب هدایت تفکر و عملکرد مناسب برای ترویج و حمایت حقوق بشر شود. از جمله روش‌های که برای تدریس حقوق بشر در این دوره می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند عبارتند از:

الف- روش بارش مغزی^۱: در تعریف روش بارش مغزی، می‌توان گفت روشی است که در آن عده‌ای می‌کوشند با ارائه تمام افکار و اندیشه‌های خود در خصوص حل یک مسئله و یا پاسخ به یک پرسش، راه‌حلی بیابند. استفاده از این روش باعث بروز و تقویت خلاقیت و آفرینندگی بیشتر خواهد شد (سیف، ۱۳۸۷: ۵۶۷).

ب- مطالعات موردی^۲: در مطالعات موردی مثال‌هایی از موقعیت‌های واقعی یا فرضی به فراگیران برای بحث و بررسی کردن ارائه می‌شود که می‌توانند به توسعه مهارت‌های تحلیلی، تفکر انتقادی، حل مسئله و همکاری‌های تیمی کمک نماید که این روش می‌تواند به عنوان یکی از بهترین روش‌ها برای آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی در دانشگاه‌ها مورد استفاده قرار گیرد.

ج- روش پرسش و پاسخ^۳: پرسش و پاسخ فنی است که می‌تواند در کلیه روش‌های تدریس و فعالیت‌های آموزشی به کار رود. به ویژه هنگامی که معلم می‌خواهد فراگیران را به تفکر درباره مفهومی جدید یا بیان مطلبی که آموخته است تشویق کند (صفوی، ۱۳۷۹: ۲۷۰).

در این روش سؤال‌های برنامه‌ریزی شده، فعالیت ذهنی شاگردان را در مسیر مطالب و مفاهیم جدید قرار داده، و آن‌ها را هدایت می‌کند تا خودشان به کشف مفاهیم جدید توفیق یابند. د- روش مباحثه: روش مباحثه یکی از قدیمی‌ترین روش‌هایی است که در طول تاریخ تعلیم و تربیت به کار رفته است. روش مباحثه انواع مختلفی دارد که عبارتند از: ۱- روش بحث

---

1. brainstorming
2. case studies
3. questioning

کنترل شده توسط معلم؛ ۲- بحث آزاد؛ ۳- روش بحث گروهی؛ که هر یک از این روش‌ها با توجه به مقضیات کلاس‌های درسی می‌توانند مورد استفاده قرار گیرند.

ه- روش پروژه تحقیقی (طرح):^۱ طرح‌ها تحقیقات مستقلی هستند که به شرکت‌کنندگان اجازه می‌دهند موضوعی را عمیقاً مورد بررسی قرار دهند و نتایج و یافته‌های خود را با دیگران سهیم شوند. برای انجام طرح‌های تحقیقاتی می‌توان از منابع کتابخانه‌ای، همچنین مصاحبه‌ها و منابع اینترنتی که در زمینه آمارها، اسناد و مقالات حقوق بشر بسیار غنی هستند، استفاده نمود. روش‌هایی که در بالا بدان‌ها اشاره نمودیم از جمله بهترین روش‌هایی هستند که معلمان در مدارس می‌توانند از آن‌ها برای آموزش حقوق بشر و نهادینه کردن آن آموزش‌ها در فراگیران استفاده نمایند.

۷-۲- ابزار و وسایل قابل استفاده برای آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و

تربیت سیاسی

الف- رایانه و اینترنت: امکان استفاده از کامپیوتر در آموزش بر مبنای واقعیتی ساده و اساسی استوار است، مبنی بر اینکه یادگیری در حد قابل ملاحظه‌ای مبتنی بر پردازش اطلاعات است (یونسکو، ۱۳۸۲: ۲۵). اینترنت نیز یکی از ابزارهای و مفاهیم نوین اطلاع‌رسانی و فن‌آوری اطلاعات می‌باشد که به سرعت توانسته است همه ابزارهای سنتی اطلاع‌رسانی را متأثر نماید و توانمندی‌های جدیدی را برای توسعه فن‌آوری ارتباطات و اطلاعات به ارمغان آورد (عبادی، ۱۳۸۲: ۴۸). مطالعات انجام شده نشان داده است که استفاده از صفحات وب و تکنولوژی جدید برای آموزش، امتیازات بهتری در غنی‌سازی دانش و توسعه مهارت‌هایی نظیر تفکر انتقادی، تحلیل و حل مسئله داشته‌اند (فردوس و شهیندخت، ۱۳۷۱: ۱۳۳).

ب- فیلم و ویدئو کاست: به دلایل متعددی فیلم‌ها مؤثرترین وسایل ارتباطی از میان کلیه مواد دیداری و شنیداری هستند. تاکنون فیلم‌ها توانسته‌اند بعضی اثرات بصری خاص و بعضی تجربیات تویتری را به کلاس درس بکشانند (آرفی و دال، ۱۳۷۵: ۶۵)، بنابراین ابزاری قدرتمند برای آموزش حقوق بشر محسوب می‌شوند.

ج- رسانه‌های گروهی روزنامه‌ها، مجلات، برنامه‌های رادیو و تلویزیونی همگی ابزارهای مهمی برای یادگیری و پخش اطلاعات هستند. مثلاً می‌توان یک موضوع حقوقی جاری که در

رسانه‌های گروهی مورد توجه زیادی قرار گرفته را انتخاب نموده و از دانش‌آموزان خواست تا بر روی آن بحث نمایند. بدین ترتیب ابزارهایی که به آن‌ها اشاره شد. از جمله رایج‌ترین ابزار و منابع قابل استفاده در آموزش حقوق بشر تربیت سیاسی به دانش‌آموزان در دوره متوسطه است که معلمان می‌توانند بر اساس شرایط و موقعیت‌های گوناگون با شیوه‌های ارزشیابی سنتی و توصیفی استفاده نمایند (Shekarey and Zare-ee, Rahimi and Behravi, 2009).

۸- آموزش حقوق بشر در برنامه درسی

با توجه به مطالب گفته شده با آنکه تلاش‌های بسیار گسترده‌ای در زمینه آموزش حقوق بشر صورت گرفته است، اما نگرانی‌هایی در این مورد وجود دارد که با توجه به چالش‌های جامعه جهانی، تقریباً کلیه کشورها در شرف تجدید یا اصلاح سیستم‌های آموزشی خود هستند تا از این طریق به رفع نیازهای قرن بیست و یکم بپردازند؛ که در این زمینه این چالش‌ها را دیگر نمی‌توان در سطح ملی جستجو کرد، بلکه مستلزم گسترده و هماهنگی فراگیر بین‌المللی است. شورای جهانی برنامه درسی و آموزش در سال ۱۹۷۱ توسط معلمان از سراسر جهان تشکیل شد که در مقدمه اساسنامه این شورا چنین بیان شده است: «اکنون زمانی است که جامعه جهانی و آموزگاران وظیفه اطمینان بخشیدن به مردم را دارند. آموزش نقش مؤثری در ارتقاء برابری، صلح و تصور حقوق بشری جهانی دارد» (کارسون، ۱۹۸۸: ۱۹)؛ در نتیجه تمامی برنامه‌های درسی و آموزشی مؤسسات آموزشی برای کودکان، جوانان و حتی بزرگسالان باید در جهت ارتقاء عزت نفس افراد، آگاهی اجتماعی و ایجاد توانایی شرکت در تمامی سطوح جامعه جهانی از ملی تا جهانی باشد.

۹- آموزش حقوق بشر در برنامه‌های درسی ایران

در برنامه دوره متوسطه ایران، برنامه درسی معینی تحت عنوان آموزش حقوق بشر در حوزه تعلیم و تربیت سیاسی یا عناوین مشابه وجود ندارد. با توجه به اهداف تعیین شده و شناسایی متغیرهای عملیاتی از طریق یافته‌های در دسترس، در ادبیات آموزش حقوق بشر مجموعه‌ای از مفاهیم معرف شناسایی شد و سپس در اختیار ده نفر از متخصصان آموزش حقوق بشر در دانشگاه‌های بهشتی و تهران قرار گرفت و بر مبنای نظرات ارائه شده بارها مورد تجدید نظر و تعدیل قرار گرفت. جدول شماره ۱ چارچوب مورد استفاده برای شناسایی مفاهیم مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر در سه حیطه دانش، توانش و نگرش را نشان می‌دهد.

جدول (۱): مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر در حیطه دانش، نگرش و توانش

مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر در حیطه دانش	مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر در حیطه نگرش	مفاهیم و مؤلفه‌های حقوق بشر در حیطه دانش
۱۷- توانایی احترام و درک حقوق متقابل	۹- احترام به تمامی اشکال زندگی و حیات	۱- آگاهی از مسئولیت‌های فردی
۱۸- توانایی گفتگو و تفاهم	۱۰- ایجاد روحیه قانون‌مداری در افراد	۲- آگاهی از تعارض میان آزادی‌های فردی و کنترل اجتماعی
۱۹- توانایی پذیرش تنوع و تکرار در جامعه و احترام به آن‌ها	۱۱- ایجاد نگرش مخالفت با جنگ و برخورد و نفی خشونت	۳- آشنایی با روابط متقابل میان انسان و محیط
۲۰- مسئولیت‌پذیری (فردی و اجتماعی)	۱۲- کسب روحیه جمع‌آوری اطلاعات لازم برای تجزیه و تحلیل اطلاعات	۴- آگاهی از عدالت اجتماعی و فرصت‌های برابر
۲۱- توانایی درک محیط زیست و تعامل با آن	۱۳- ایجاد روحیه مقابله با ظلم و احقاق حقشان	۵- آگاهی از آزادی‌های اساسی
۲۲- توانایی و مهارت حل مسئله مسالمت‌آمیز تعارض‌ها بدون درگیری و خشونت	۱۴- پرورش روحیه همکاری، مشارکت و همبستگی	۶- آگاهی از استانداردها و حداقل‌های زندگی
۲۳- توانایی رعایت اخلاق و اصول پذیرفته‌شده اجتماعی	۱۵- پذیرش و مخالفت با نابرابری‌های تبعیض‌آمیز در جوامع و ملل	۷- آشنایی با مفهوم تغییر از طریق تغییرات فرد، طبیعت و جامعه
۲۴- توانایی احساس همدردی با دیگران در سطح گروه، جامعه محلی و بین‌المللی	۱۶- ایجاد روحیه انتقادپذیری در افراد	۸- آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی به منظور ایجاد نظم و مسئولیت‌پذیری

۱۰- روش تحقیق

تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی - پیمایشی می‌باشد. سوالات این تحقیق پیرامون نظرات معلمان، دانش‌آموزان و کارشناسان سازماندهی شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه محقق می‌باشد. جهت تعیین اعتبار ابزار تحقیق استفاده از روش ضریب آلفا کرنباخ^۱ و نرم‌افزار spss 17 ضرایب اعتبار پرسش‌نامه معلمان برابر ۸۹ درصد، پرسش‌نامه متخصصان ۹۵ درصد و پرسش‌نامه کارشناسان برابر ۹۴ درصد است.

1. Cronbach alpha coefficient

۱۱- جامعه و نمونه تحقیق

جامعه تحقیق مشتمل بر ۴۲۰ نفر از دبیران رشته علوم انسانی دوره متوسطه شهر کاشان در سال ۱۳۸۸-۱۳۸۹ می‌باشند که با استفاده از جدول تعیین حجم نمونه و فرمول کوکران تعداد دویست نفر از دبیران رشته علوم انسانی با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و تعداد ۲۷ نفر از متخصصان تعلیم و تربیت با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده به عنوان آزمودنی انتخاب شده‌اند و نیز با استفاده از روش نمونه‌گیری تمام شماری^۱ تعداد پانزده نفر از کارشناسان برنامه درسی دوره متوسطه در دفتر برنامه‌ریزی و تألیف سازمان پژوهش در برنامه‌ریزی آموزشی به پرسش‌نامه‌ها پاسخ دادند.

۱۲- روش تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح آمار توصیفی (از جدول توزیع فراوانی، نمودار، میانگین و ...) و در سطح آمار استنباطی (آزمون T و F و تحلیل واریانس یکراهه) استفاده شده است. جهت رسیدن به یافته‌هایی در زمینه آموزش حقوق بشر در دوره متوسطه به ویژه رشته علوم انسانی، ابزار تحقیق از پرسش‌نامه محقق ساخته بسته پاسخ استفاده شد که دارای دو بخش مجزا است. بخش اول پرسش‌نامه که مشتمل بر سی سؤال پنج گزینه‌ای می‌باشد، مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر را در سه حیطه دانشی (شناختی)، توانشی (حسی - حرکتی) و نگرش (عاطفی) به حقوق بشر، بر اساس نظر آزمودنی‌ها می‌سنجد؛ و در بخش دوم پرسش‌نامه که دارای پانزده گویه می‌باشد، میزان توجه مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر را در سه خرده مقیاس طراحی، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی حقوق بشر (در سه حیطه دانشی (شناختی)، توانشی (حسی - حرکتی) و نگرش (عاطفی) به حقوق بشر، براساس نظر معلمان، دانش‌آموزان، کارشناسان سازماندهی و متخصصان تعلیم و تربیت را ارزیابی می‌کند. همچنین در روش نمره‌گذاری در سؤالات بخش اول و گویه‌های بخش دوم پرسش‌نامه، از ملاک پنج طیفی (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و خیلی کم) لیکرتی استفاده شده است.

۱۳- تحلیل یافته‌های تحقیق

یافته‌های تفصیلی در ارزیابی آموزش مفاهیم و مؤلفه‌های مطروحه آموزش حقوق بشر در برنامه درسی به شرح زیر است:

۱-۱۳- شناسایی مفاهیم عمده آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی در دوره

متوسطه

بررسی نگرش معلمان، متخصصان و کارشناسان با توجه به نتایج انجام آزمون t تک گروهی و مقایسه میانگین نمرات، نسبت به مؤلفه مورد نظر در حیطه دانش (معلمان ۳/۴۳- متخصصان ۳/۴۷- کارشناسان ۳/۳۶)، توانش (معلمان ۳/۳۶- متخصصان ۳/۶۶- کارشناسان ۳/۶۰) و نگرش (معلمان ۳/۵۹- متخصصان ۳/۴۶- کارشناسان ۳/۴۰) طبق جدول شماره ۱ در حد مطلوب قرار دارد؛ زیرا میانگین‌های به دست آمده از میانگین‌های نظری بالاتر است و در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد و این به معنای نگرش مثبت نمونه‌های تحقیق نسبت به مفاهیم آموزش حقوق بشر در خرده مقیاس‌ها می‌باشد.

۱۳-۲- بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در برنامه درسی دوره متوسطه

تخمین این مسئله که تا چه اندازه از آموزش حقوق بشر جهانی هم اکنون در مدارس ما در حال آموزش است قابل نقد و بررسی می‌باشد. از این رو به بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر در مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی در برنامه درسی دوره متوسطه از طریق جداول زیر اعمال شده است.

الف- بررسی نظرات کارشناسان در خرده مقیاس‌های طراحی آموزش حقوق بشر در تربیت

سیاسی

جدول (۲): سؤال‌های میزان توجه به آموزش حقوق بشر در خرده مقیاس طراحی

- آیا در تدوین اهداف برنامه درسی موجود به آموزش حقوق بشر توجه شده است ؟
- آیا در طراحی دروس دوره متوسطه به آموزش حقوق بشر توجه شده است ؟
- آیا در سازماندهی محتوای برنامه درسی به آموزش حقوق بشر توجه شده است ؟
- آیا در طراحی مواد کمکی آموزشی موجود به آموزش حقوق بشر توجه شده است ؟

نتایج آماری بیانگر این مطلب است که اکثریت نمونه‌های تحقیق (۸۵٪ کارشناسان) با مقیاس ۱/۷۰ و مقایسه آن با میانگین نظری، میزان توجه به این مؤلفه‌ها در مرحله طراحی برنامه درسی دوره متوسطه را در حد نامطلوب و ضعیف ارزیابی نموده‌اند.

ب- بررسی نظرات معلمان در خرده مقیاس اجرا آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی

جدول (۳): سؤال‌های میزان توجه به آموزش حقوق بشر در خرده مقیاس اجرا

آیا روش‌های تدریس به کار گرفته شده در مدارس مناسب و مرتبط با آموزش حقوق بشر می‌باشد؟
آیا نحوه برخورد معلمان با دانش‌آموزان فرصت‌های لازم برای آموزش حقوق بشر را فراهم می‌کند؟
آیا معلمان و مدیران و سایر کارکنان به صورت عملی نسبت به آموزش حقوق بشر در مدارس پایبند و متعهد هستند؟
آیا سبک و اساس گروه‌بندی‌ها هماهنگ با آموزش حقوق بشر می‌باشد؟
آیا فضا و جو حاکم برای آموزش حقوق بشر مناسب است؟
آیا قوانین و مقررات موجود در سطح مدرسه محیطی مناسب را برای آموزش حقوق بشر فراهم می‌سازد؟
آیا در مدرسه فرصت‌های مناسب برای تمرین آموزش حقوق بشر به دانش‌آموزان داده می‌شود؟

نتایج آماری بیانگر این مطلب است که اکثریت نمونه‌های تحقیق (۷۱/۲۰٪ معلمان) با مقیاس میانگین ۲/۰۲ و مقایسه آن با میانگین نظری، میزان توجه به مؤلفه‌ها در مرحله اجرا، برنامه درسی در دوره متوسطه را در حد نامطلوب و ضعیف ارزیابی نموده‌اند.

ج- بررسی نظرات معلمان در خرده مقیاس ارزشیابی آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی

جدول (۴): سؤال‌های میزان توجه به آموزش حقوق بشر در خرده مقیاس ارزشیابی

آیا در ارزیابی دانش‌آموزان، ارزش‌ها و ویژگی‌های آموزش حقوق بشر و پرورش آن مد نظر قرار می‌گیرد؟
آیا به منظور توجه بیشتر به دانش‌توانش و نگرش صلح در بین دانش‌آموزان از روش‌های ارزیابی مؤثر نظیر پروژه تحقیق و ... استفاده به عمل می‌آید؟
آیا ارزشیابی دانش‌آموزان با توجه به سطوح بالای یادگیری نظیر تجزیه و تحلیل، ترکیب، ارزشیابی و... صورت می‌پذیرد؟

نتایج آماری بیانگر این مطلب است که اکثریت نمونه‌های تحقیق (۸۴/۳۴٪ معلمان) با مقیاس میانگین ۱/۸۳ و مقایسه آن با میانگین نظری، میزان توجه به این مؤلفه‌ها در مرحله ارزشیابی برنامه درسی دوره متوسطه را در حد نامطلوب و ضعیف ارزیابی نموده‌اند.

نتیجه‌گیری

به‌رغم ظهور آموزش حقوق بشر در بسیاری از مناطق دنیا، و در واقع با اینکه سازمان ملل متحد دهه ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۴ را دهه آموزش حقوق بشر اعلام کرده، اما هنوز آموزه‌های درستی از حقوق بشر وارد مواد درسی نظام‌های آموزشی ما نشده است. اگر چه می‌توان گفت در سطح جهانی توافق کلی در مورد آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی وجود دارد. اما به‌رغم نقش ویژه‌ای که یونسکو در جهت ترویج آموزش حقوق بشر و کمک به کشورها در این زمینه ایفا می‌کند، در اغلب کشورها از جمله کشور ما امکانات عملی برای اجرای آموزش حقوق بشر

ناکافی است. به طور کلی، راه آینده آموزش حقوق بشر در تمام مناطق جهان بر اساس درخواست سیاسی و اجتماعی برای پیشبرد حق آموزش، آزادی و تکررگرای در جامعه و همچنین تأمین منابع جهت مشارکت مردم و دمکراتیزه شدن شکل می‌گیرد. فرهنگ جهانی حقوق بشر یک هدف درازمدت است که از طریق ایجاد یک نظام جامع تعلیم و تربیت و اطلاعات عمومی هدفدار برای تمام گروه‌های جمعیتی، به ویژه زنان، کودکان، اقلیت‌ها و ...، شامل تمام سطوح تعلیم و تربیت اعم از رسمی و غیررسمی قابل دسترس است که مؤثرترین این نوع آموزش‌ها می‌تواند در دوره متوسطه و تحصیلات عالی و دانشگاهی به افراد تحصیل کرده که نبض هر جامعه‌ای می‌باشند ارائه گردند.

بر اساس آنچه که گفته شد آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی، یک حق بشری است و حقوق بشر باید بخشی از آموزش‌های پایه برای تمام افراد، به ویژه جوانان باشد، هدف غایی این نوع آموزش‌ها، این است که به افراد کمک کند تا مسئولیت جای دادن به ارزش‌های اساسی را در زندگی روزمره خود بر عهده گرفته و مهارت‌هایی را در جهت دفاع از این ارزش‌ها تحصیل نمایند.

آموزش حقوق بشر در دوره متوسطه اهداف زیر را در برمی‌گیرد:

- ۱- تقویت احترام به حقوق بشر و آزادی‌های اساسی از طریق افزایش دانش افراد در این زمینه؛
- ۲- توسعه کامل شخصیت انسانی و مفهوم کرامت در محتوای آموزش حقوق بشر گسترش و ایجاد مفاهیم بین رشته‌ای در رشته‌های مختلف در رابطه با مفهوم حقوق بشر؛
- ۳- افزایش پیوند فعالیت‌های علمی و پژوهشی در زمینه حقوق بشر؛
- ۴- گسترش مهارت‌های طرح مسئله در سطح بین‌المللی؛
- ۵- ایجاد حساسیت نسبت به وقایع رویدادهای سیاسی در سطح منطقه و جهان؛
- ۶- گسترش و حفظ هویت ملی و پرهیز از فرهنگ مطلق‌انگاری؛
- ۷- آموزش دانش‌آموزان به عنوان شهروند و آشنایی آن‌ها با حقوق و تکالیف خود در قبال دیگران.

به این ترتیب منظور از آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی در نظام آموزشی ارائه آموزش‌هایی در زمینه آشنایی با حقوق فردی، شناخت تنوع و تفاوت‌های فردی و احترام به شأن انسان، حق آزادی و آزادی بیان، احترام به حقوق دیگران، مسئولیت، پرورش دانش و مهارت و نگرش‌های لازم برای دفاع از حقوق خود و دیگران می‌باشد.

با توجه به مطالب گفته شده و دقت نظر در برنامه درسی مدارس دوره متوسطه جهان مشاهده می‌شود که همراه با فرآیند جهانی شدن، آموزش‌هایی با هدف آگاه ساختن از مسائل عمده جهانی، از قبیل توسعه پایدار، حقوق بشر، صلح و امنیت محیط زیست آغاز شده است و آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی در اکثر کشورهای دنیا به عنوان یک آموزش مدون مطرح شده و در تمامی برنامه‌های درسی رخنه نموده است. پژوهش حاضر که متمرکز بر شناسایی مفاهیم و مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر و میزان توجه به آن در کتب درسی دوره متوسطه می‌باشد در جهت تأکید بیشتر این جنبه از آموزش جهانی در برنامه درسی ما بوده است.

یافته‌های حاصل از این پژوهش، که ارائه‌دهنده مفاهیم آموزش حقوق بشر در سه حیطه دانش، توانش و نگرش از دیدگاه معلمان، متخصصان و کارشناسان می‌باشد، بیانگر این مطلب است که مؤلفه‌های شناسایی شده دارای ارزش‌های متفاوتی در نزد نمونه‌های پژوهش می‌باشند که بررسی هر کدام کار بیشتری را می‌طلبد ولی به طور کلی نتایج آماری بیانگر دیدگاه مثبت و مطلوب نمونه‌ها نسبت به مفاهیم شناسایی شده می‌باشد. این امر زمینه بسیار مناسبی در اختیار ما قرار می‌دهد تا در سطوح گوناگون، هم در قلمرو عمل و هم در قلمرو نظر، منشاء اثری در جهت توسعه بین‌المللی باشیم.

یافته‌های تکمیلی بیانگر آن است که از دید کارشناسان میزان توجه به مفاهیم آموزش حقوق بشر در طراحی برنامه درسی دوره متوسطه پایین است. همچنین از دید معلمان توجه به این مفاهیم در مرحله اجرا و ارزشیابی ضعیف ارزیابی شده است. این تحقیق طرح مسئله‌ای است در جهت آگاهی در مورد مطالبی که به نظر می‌رسد در برنامه درسی به آن بی‌اعتنایی شده است از این رو امیدواریم که این مقاله قدمی در جهت توجه به یک اقدام بین‌المللی را فراهم آورده باشد.

بدین ترتیب مطالعه حاضر که متمرکز بر بررسی میزان توجه به آموزش حقوق بشر در برنامه درسی دوره متوسطه از دیدگاه معلمان، متخصصان و کارشناسان می‌باشد، بیانگر این مطلب است که معلمان، متخصصان و کارشناسان مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر در تربیت سیاسی را در عرض مفاهیم و مطالب مربوط به اطلاعات و آگاهی‌ها، توانایی‌ها و دیدگاه‌های مرتبط با سؤالات تحقیقی که فهرست شده‌اند یافتند و کلیه نمونه‌های تحقیق نسبت به ورود این مؤلفه‌ها در برنامه درسی دبیرستان‌ها و مدارس موافق می‌باشند. شمار زیادی از شرکت‌کنندگان در این پژوهش، در ساختار حاضر برنامه درسی مراکز آموزشی و جامعه، عدم توجه به آموزش مفاهیم حقوق بشر را تشخیص داده‌اند و توجه به مؤلفه‌های آموزش حقوق بشر در برنامه درسی مقطع متوسطه را به شکل نامطلوبی ارزیابی کرده‌اند.

منابع

الف- فارسی

۱. اسپرن، دنیس ژ؛ *تفکر درباره تحولات آینده آموزش و پرورش*، ترجمه محمد علی امیری، انتشارات یونسکو، ۱۳۶۶.
۲. امیرارجمند، اردشیر؛ «آموزش حقوق بشر»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ۱۳۷۸، شماره ۲۵-۲۶.
۳. جانسون، سیموتیدس؛ *ابعاد نوین، چالش‌ها و دستورالعمل آموزش حقوق بشر در دانشگاه‌ها*، مترجم محمد علی شیرخوانی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
۴. حمصی، فردوس؛ شهیندخت، عالی؛ *تکنولوژی آموزشی*، اصفهان، امیر کبیر، ۱۳۸۳.
۵. دیویی، جان؛ *مقدمه‌ای بر فلسفه آموزش و پرورش*، ترجمه حسین آریان‌پور، تهران، دانشسرای پسران تبریز، ۱۳۳۹.
۶. ذاکریان، مهدی؛ *شبیه‌سازی در روابط بین‌المللی*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۳.
۷. ساعد، امیر؛ *حقوق بشر و صلح*، تهران، مجد، ۱۳۸۳.
۸. شعبانی، حسن؛ *مهارت‌های آموزشی و پرورشی*، تهران، سمت، ۱۳۷۹.
۹. صباغیان، زهرا؛ *آموزش و پرورش تفکر انتقادی*، تهران، تربیت، ۱۳۸۴.
۱۰. صفوی، امان‌الله؛ *کلیات روش‌ها و فنون تدریس*، تهران، معاصر، ۱۳۷۴.
۱۱. عبادیان، محمود؛ «حقوق بشر، جهان‌شمولی و پیامدها»، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی حقوق بشر و گفتگوی تمدن‌ها، دانشگاه مفید، ۱۳۸۰.
۱۲. عطاران، محمد؛ *فن‌آوری اطلاعات در بستر اصلاحات در آموزش و پرورش*، تهران، مؤسسه فن‌آوری آموزشی، ۱۳۸۳.
۱۳. قادری، حاتم؛ «ایرانشهری در آثار یونانی: با تأکید بر آثار فلسفی سیاسی افلاطون و گزنفون (۲)»، *فصلنامه پژوهش سیاست‌نظری*، نشر جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۸، شماره ۵.
۱۴. کید، شیلا؛ *پیشنهادی چند برای آموزش حقوق بشر*، پرویز همایون‌پور، تهران، کمیسیون ملی یونسکو، ۱۳۷۱.
۱۵. گزارش طرح ملی بررسی حقوق بشر در نظام آموزشی ایران، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
۱۶. مایرز، چت؛ *آموزش تفکر انتقادی*، ترجمه خدایار ابیلی، تهران، سمت، ۱۳۷۴.
۱۷. مولایی، یوسف؛ «نسل سوم حقوق بشر و حق به محیط زیست سالم»، *فصلنامه حقوق*، ۱۳۸۶، شماره ۴.
۱۸. نواب، دانشمند؛ «بررسی برخی از روش‌های آموزش حقوق بشر»، *مجله حقوقی*، ۱۳۸۶، شماره ۳۷.

۱۹. یگر، ورنر؛ *پایدیا*، ترجمه محمد حسن لطفی، جلد ۳، تهران، خوارزمی، ۱۳۷۶.
۲۰. یونسکو؛ *فرهنگ دموکراسی رویکردی نو برای مدارس*، ترجمه سهراب رضایی، تهران، عابد، ۱۳۸۴.

ب - لاتین

21. Amnesty International organization; 1999, *sinko, A Manual for teaching human right*. <http://web.Amnesy.org/library/pdf>
22. flowers, Nasy; et al; 2002, *The human Rights Education Hand book*, effective practices for learning action and chage, wwwserver.law.wits.asza/haman rats/edumat/hreh
23. Meintijens, Grath; "**Human Rghs Education as Empowerment: Relation on pedagogy**", in George j. Andreopoulos and Richard Pierre claude, Human Rights Education for the Twenty-First century.
24. Shekarey, A; Zare-ee A; Rahimi, A; Behravi, F; 2009, "**School Teachers and managers Attitude to qualitative and quantitative assessment**", in Iranian in primary schools, EDUERN09, International Conference on Education And New Learning Technologies, Barcelona (SPAIN)-6TH-8TH Julay.
25. United Nations; 1989, *ABC, teaching human rights*, practical activities for primary and secondary schools. new york. united national.